

Korta meddelanden

En stormskadad järnåldersdös i Småland

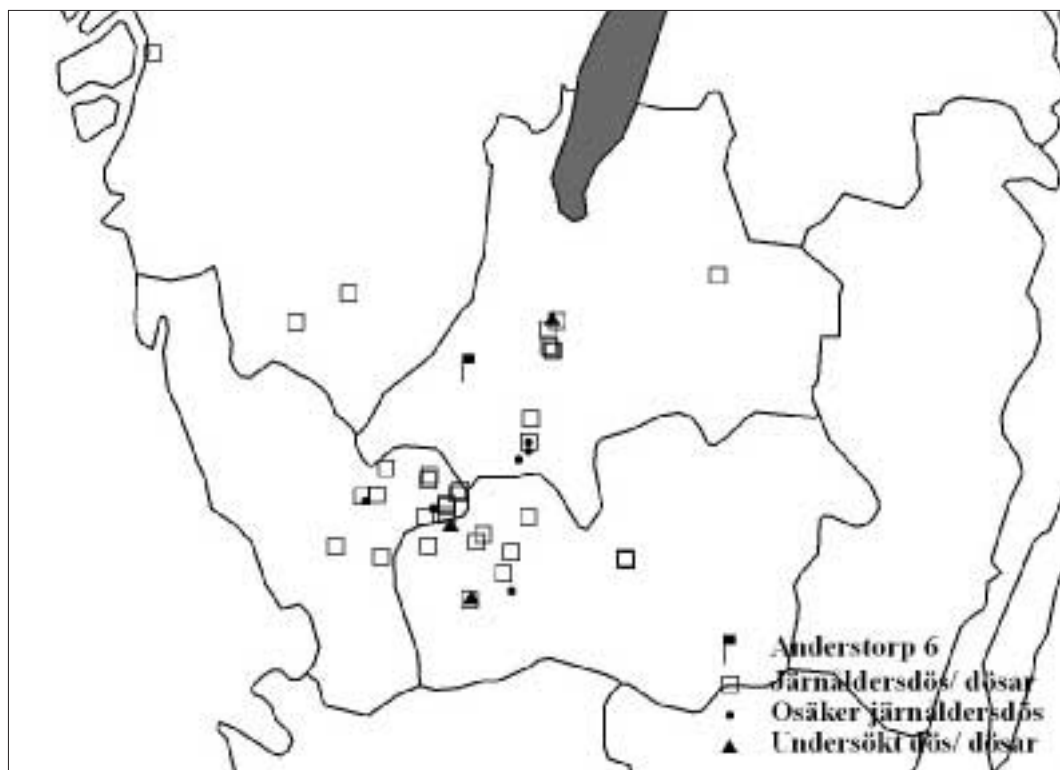

Fig. 1. Järnåldersdösarnas utbredning. —The distribution of 1st Millennium miniature dolmens.

Järnåldersdösen är en märklig liten gravform som påminner om en stendös i miniatyr. Typen har en mycket begränsad geografisk spridning: i princip alla exemplar finns i västra Småland, det inre av Halland eller sydöstra Västergötland (jfr Hyenstrand 1979, s. 111). Enligt digitala fornminnesregistret (FMIS) finns idag järnåldersdösar registrerade på ett trettiotal fornlämningar i regionen (fig. 1). Få järnåldersdösar har undersökts under de senaste 90 åren. De är alltför fåtaliga och hamnar sällan i vägen för infrastrukturella satsningar. Undantag finns dock, till exempel i Bya-

rum socken där ett par nedgrävda dösar undersöktes inför omläggningen av väg E4 för knappt 20 år sedan (Nordman 1997). I Torsvik söder om Jönköping undersöktes 2006 flera gravar med sydportar. Dessa liknar järnåldersdösar och är troligen uttryck för samma tradition (Nordström 2007).

I september 2007 undersökte Jönköpings läns museum en skadad järnåldersdös på fornlämning 6 i Anderstorps socken. Fornlämningen karterades redan på 1930-talet av Claes Claesson. Dösen var skadad på grund av att ett träd blåst

Fig. 2. Folkvandringstida dräktnål ur en stormskadad järnåldersdös. —Migration Period dress pin from a miniature dolmen.

ner intill den, varvid roten rivit upp hållarna som utgjort graven. Detta var inte den enda järnåldersdös som skadades av rotvältor under stormen Gudrun. I Odensjö socken i Kronobergs län (Raä 112) har Arkeologacentrum också undersökt en skadad järnåldersdös. Enligt uppgifter i FMIS hittade man där brända spädbarnsben och ett par bitar hartstättning. I Halland har Lennart Carlie (2006) lett undersökningar på ett gravfält i Södra Unnaryd socken där flera järnåldersdösar finns registrerade. Carlie grävde vid flera hållar, såväl solitära som parvis ställda. De parvis ställda hade i ett tidigare skede varit flankerade av en tredje (gavel-) håll, och sannolikt burit en takhäll.

Gravfältet Anderstorp Raä 6 i sydvästra delen av Jönköpings län ligger ensligt till. Platsen ger intryck av att vara en såväl historisk som förhistorisk utmark. Gravarna ligger på ett litet sydsluttande näs invid en mosse. Näset är bemängt med naturligt förekommande block och hållar, så det är svårt att urskilja vad som är grav och vad som är naturlig håll. Den järnåldersdös som undersöktes 2007 var bara synlig som en ligande håll när Claesson karterade gravfältet. Rotvältan hade vräkt upp hållen och blottat ytterligare ett par inunder den första. I samråd med länsstyrelsen bedömdes det som viktigt att skadorna undersöktes och dokumenterades, inte minst därför att det rör sig om en ovanlig fornlämningstyp. Efter att rotvältan rensats upp

kunde vi konstatera att samtliga fyra hållar i en potentiell järnåldersdös fanns på platsen.

Ingen av hållarna befann sig vid undersökningstillfället längre *in situ*. Sidohällarna hade fallit, tak- tak- och gavelhällarna var rubbade av rotvältan. I rotvältan hittade vi ett par brända benfragment. Därför sållade vi de lösa massorna. När de avlägsnats och ytan finrensats identifierade vi en gravgömma som utgjorts av ett svepkärl av förgängligt material i vilket brända ben och två dräktnålar legat. Den ena nålen är huvudlös, den andra komplett men i två delar (fig. 2). Nålarna ligger i skrivande stund i bad på konservatorsateljén och har inte studerats i detalj i rengjort tillstånd. Förekomsten av två dräktnålar, samt utformningen på den kompletta nålens huvud (rätblocksformat med ett jack i vardera långsidan och ögla) ger en datering till folkvandringstiden.

En preliminär osteologisk bedömning av benen, utförd av museets osteolog Anna Kloo Andersson, anger att det rör sig om av ben från både människa och djur. Benen är fåtaliga och i dåligt skick, så någon köns- och åldersbedömning kommer sannolikt inte vara möjlig för människobenen. Närvaron av två dräktnålar visar dock på kvinnligt genus (Petré 1993). Någon artbestämning av djurbenen kommer troligen inte heller att bli möjlig, men då det rör sig om ett medelstort däggdjur ligger hund erfarenhetsmässigt nära till hands.

Vi avslutade undersökningen med att rekonstruera järnåldersdösen. Sido- och gavelhällarna restes och säkrades. Därefter placerade vi lockstenen på sin förmodat ursprungliga plats och graven såg finare ut än den gjort på många hundra år.

Under korrekturläsningen levererades en kol-14-datering av ben från järnåldersdösen: bränt rörben av människa, 535–635 cal AD, 2 sigma, 1490 ± 25 BP, Ua-35160. Dateringen, som är ovanligt precis, spänner över skiftet från folkvandringstiden till vendeltiden, vilket stämmer bra med dräktnålens folkvandringstida datering.

Referenser

- Carlie, L., 2006. Järnåldersdösar i Finnveden. Utskrift 8. Halmstad.
- Hyenstrand, Å., 1979. *Arkeologisk regionindelning av Sverige*. Stockholm.
- Nordman, A.-M., 1997. Ett gravfält i Byarum. *Småländska kulturbilder 1997: Det nära förflutna*. Jönköping.
- Nordström, M., 2007. Människan och döden. Gustafsson & Nordström (red.). *Liv och död vid Lagastigen. Om arkeologi i Torsviksområdet*. Jönköping.
- Petré, B., 1993. Male and female finds and symbols in Germanic Iron Age graves. *Current Swedish Archaeology* 1. Stockholm.

Leif Häggström & Daniel Lindblad

Jönköpings läns museum

Box 2133

SE-550 06 Jönköping

leif.haggstrom@jkgplm.se

Tre dräktspännen från Björkö

Inom dagens arkeologi finns en tendens att se materialpublikationer som något slutgiltigt. De stora referensverken från 1900-talet är upphöjda konstanter – de både bör och skall finnas med i alla nyproducerade studier med kvalitetsanspråk. En av dessa monoliter är naturligtvis Holger Arbman's *Birka I* vars två delar publicerades 1940 och 1943. Fynden från Hjalmar Stolpes gravundersökningar var därmed vetenskapligt avrapporterade. Birka-kommittén under ledning av Greta Arwidsson publicerade förvisso analyser av många av de enskilda fyndtyperna i de tre *Birka II*-publikationerna, men på det stora hela behölls Arbman's grundbedömningar.

Under 2006 och 2007 blev större delen av de äldre fyndmaterialen från Björkö föremål för förnyad genomgång. Denna gång var avsikten att registrera och tillgängliggöra information om fynden i Historiska museets publika databas *Sök i Samlingarna*. Arbetet med gravfynden (inventarieförda under SHM 34000) utgick från vad som angetts i *Birka I*.

Som vid så många andra genomgångar av äld-

re arkeologiskt material konstaterades vissa diskrepanser mellan katalog och verklighet. Det mest återkommande problemet var Arbman's generella användning av termen »järnfragment» – ofta utan vidare specifikationer. Dessa fragment var ofta mycket svåra att identifiera. Ett annat problem var att Stolpes och Arbman's föremålsbestämningar ibland kunde ifrågasättas. Mycket har trots allt hänt inom arkeologin sedan 1943, inte minst vad det gäller jämförelsematerial.

Problematiken kan exemplifieras med tre hängen, två från grav 844 och ett från grav 901. Alla beskrivs och avbildas i *Birka I* (Arbman 1940, Taf. 98:17, 99:17, 98:23; 1943, s. 318 f, 350). I samband med den nya genomgången granskades de åter och då kunde ett något förvånande faktum fastställas: samtliga visade sig vara dräktspännen.

Det stora hänget från grav 844 (fig. 1) är förvisso gjutet som just ett hänge. Någon gång under dess användningstid har dock öglan spruckit och man har reparerat den genom att nita fast en remsa av silverbleck på fränsidan (fig. 1b). Hänget felplacerades sannolikt redan under 1800-talet